

OSMANLI DEVLETİ'NDE HUKUKUN BATILILAŞMASI VE MECELLE

Yazar: Nilsu Çetin

1.GİRİŞ

Mali sistemin çökmesi, iltizam sistemindeki bozulmalar, halka ağır vergilerin yüklenmesi, devlet yapısındaki yozlaşmalar, hukuk birliğinin olmaması, Batı'daki gelişmelerin gerisinde kalınması ve kapitülasyonlar sebebiyle Osmanlı Devleti bilhassa 17. yüzyıldan sonra gerileme ve çöküş dönemine girmiştir. 19. yüzyılın başlarında devletin çöküşünü engellemek için III. Selim Nizam-ı Cedit hareketini başlatmış, ancak bu hareket kadrosuz ve padişahın şahsına bağlı olduğu için yeterli iyileşmeyi sağlayamamıştır¹. Ardından II. Mahmut reform hareketlerine devam etmiştir, bu dönemde de eğitimde, orduda, devlet yapısında ve hukuki kurumlarda köklü değişiklikler yapılmıştır. Türk toplumuna ve hukukuna gerçek anlamda Batı etkisinin girmesi ve hukukun laikleşmeye başlaması ise Tanzimat Dönemi ile mümkün olmuştur. ²

2.TANZİMAT DÖNEMİ ÖNCESİ OSMANLI DEVLETİ'NİN HUKUKİ YAPISI

Tanzimat Dönemi'nden önce Osmanlı İmparatorluğu'nda hukuk birliği söz konusu değildi zira şer'i hukuk ile örfi hukuk bir arada bulunmaktaydı. Örfi hukuk dünyevi otorite tarafından ortaya konulan, toplumda kabul edilen örf ve adetlere dayanan hukuk kurallarından oluşmaktayken şer'i hukuk dini kitap ve kurallara dayanmaktadır. Kimi yazarlar Osmanlı yönetimi altında yaşayan farklı dinlere mensup milletlere tolerans gösterilmesini, devlet işlerinde örfi hukukun uygulanmasını laik bir hukuk sisteminin varlığının göstergesi olarak kabul etse de³ farklı milletlerin farklı cemaatlere mensup olup o cemaatin kurallarına göre yaşaması ve devletin işleyişinde şer'i hukukun ağırlıklı olması sebebiyle Osmanlı'da laik bir hukuk sisteminin varlığından söz edilmesi mümkün değildi.

¹ ÜÇÖK Coşkun, *Türk Hukuk Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2015.

² ORTAYLI İlber, "Osmanlı Devleti'nde Lâiklik ve Hukukun Romanizasyonu", *Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, S.9, 1997, İstanbul, ss.1201-1208.

³ BARKAN Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğu Teşkilat ve Müesseselerinin Şer'iliği Meselesi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 3-4, 1945, İstanbul, ss.203-224.

Osmanlı toplum ve hukuk yapısının Batılılaşması ise aniden değil süreç içerisinde gerçekleşmiştir, bu sürecin III. Selim ile başladığı, II. Mahmud ile ilerlediği, Tanzimat Dönemi ile sistematikleşip hız kazandığı görülmektedir. III. Selim devletin zayıflığını gözlemleyerek eğitim, diplomasi, ordu ve hukuk sisteminde reformlara girişmiştir, onun döneminde Batılı anlamda askeri okullar kurulmuş, Avrupa başkentlerinde sürekli elçilikler açılmıştır. Kanunların yetersizliği layihalarda gözler önüne serilmiş ve kanunların güncellenmesi düşünülmüştür ancak tüm bu reformlar kadrolaşmış bir devlet yapısı tarafından değil tek bir kişi tarafından hayata geçirilmeye çalışıldığı için istenen sonuç elde edilememiştir.⁴

II. Mahmut Döneminde reformlar hız kazanmıştır, bu dönemde en önemli hukuki gelişme ayanların II. Mahmut’a kabul ettirdiği “Sened-i İttifak”tır. Bu belge ile Osmanlı’da ilk kez padişahın otoritesi sınırlandırılmıştır, padişah ve ayanların karşılıklı hak ve görevleri sayılmıştır. Hukuk alanındaki bir diğer gelişme ise günümüzdeki mahkemelerin temelini oluşturan “Meclis-i Valay-ı Ahkâm-ı Adliye”nin kurulmasıdır.

3.TANZİMAT DÖNEMİNDEKİ HUKUKİ GELİŞMELER

III. Selim ve II. Mahmut Dönemlerinde başlayıp hız kazanan reformların kurumsallaştığı ve sağlam temellerinin atıldığı Tanzimat Dönemi, 1839 yılında Abdülmecit tarafından Mustafa Reşit Paşa’ya hazırlatılıp Mustafa Reşit Paşa tarafından Gülhane Parkı’nda ilan edilen “Gülhane Hatt-ı Hümayunu” ile başlamıştır. Prof.Dr. Coşkun Üçok’un değindiği üzere bu fermanın biçimsel olarak diğer fermanlardan farkı bulunmasa da ferman ile cezaların mahkemelerce verileceği ve kanuni olacağı, azınlıklara can, mal ve ırz güvenliği sağlanacağı garanti altına alınmaktadır, dolayısıyla Osmanlı topraklarında yaşayan herkese “kanun önünde eşitlik” sağlanması için hukuki birtakım reformların yapılması ve yeni kanunların hazırlanması gerekmiştir. Yeni ekonomik düzene ayak uydurabilmek için Fransız Ticaret Kanunu adapte edilmiştir, Ceza Kanunnamesi kabul edilerek daha laik bir ceza hukuku oluşturulmak istenmiştir. Medeni Hukuk alanında Batılı anlamda bir kanunun toplumda kabul edilmesi ise daha zor olmuştur.

⁴ BOZKURT Gülnihâl, *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996.

4.TANZİMAT DÖNEMİNDE MEDENİ HUKUK ALANINDAKİ GELİŞMELER

Tanzimat Döneminde hukuki reformlarla beraber Osmanlı'da eksikliği hissedilen Medeni Kanun hazırlanması çalışmalarına başlanmıştır. Medeni Kanun'un hazırlanması sırasında Fransız Medeni Kanunu'nun iktibasını savunan Ali Paşa önderliğindeki aydınlar ile İslam Hukuku yandaşı olan Ahmet Cevdet Paşa önderliğindeki aydınlar arasında bir mücadele başlamıştır. Ali Paşa, Fransız Medeni Kanunu'nun iktibasıyla ülkede hukuk birliğinin ve kanun önünde eşitliğin sağlanabileceğini savunurken Ahmet Cevdet Paşa Hristiyan bir ülkenin kanununun iktibasının Osmanlı toplumuna uygun düşmeyeceğini, İslam Medeni Hukuk kurallarının derlenmesi gerektiğini savunmaktaydı.

Uzun bir süre devam eden bu tartışma özel bir komisyonda incelenmiş ve uzun müzakerelerin ardından Ahmet Cevdet Paşa'nın görüşleri uygun bulunup İslam Medeni Hukuk kurallarının derlenmesine karar verilmiştir. Bu iş için Ahmet Cevdet Paşa'nın başkanlık ettiği bir komisyon kurulmuş ve bu komisyon "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye" ya da kısaca "Mecelle" isimli İslam dünyasının ilk Medeni Kanunu'nu hazırlamıştır, bu tasarı padişah tarafından onaylanmış ve böylece yasalaşmıştır.

5.MECELLE'NİN ÖZELLİKLERİ

Mecelle, bir maddelik bir mukaddime (giriş) ve 99 maddelik "Kavaid-i Külliyye (Genel Hükümler)" ile 16 kitaptan oluşmaktadır. Bu 16 kitaptan çoğu Borçlar Hukuku'na ilişkin iken kişi, aile ve miras hukukuna ilişkin hükümler çok azdır. Aile, kişi ve miras hukukuna ilişkin Mecelle'de düzenlenmeyen kısımlara ilişkin uyuşmazlıkların çözümünde fıkıh kuralları uygulanmıştır.⁵

⁵ *Ibid.*, s. 161-162.

Mecelle İslam hukukundaki kuralların bir derlemesidir, iktibas edilmemiştir.

Mecelle'nin "Kavaid-i Külliye" bölümü ise özdeyiş biçiminde yazılmış, kendi başına uygulanamayan ama diğer bölümlerdeki hükümlerin anlaşılmasına yardımcı olan kurallardan oluşmaktadır. Madde metinleri genellikle ağır bir dille, maddelerin açıklamaları ise daha açık bir dille yazılmıştır.⁶

Mecelle, Hanefi hukuku ilkelerine göre hazırlanmıştır, bu durum Sünni mezhep yandaşları için sorun teşkil etmiştir. Tek bir mezhebin kurallarının esas alınarak hazırlanması ve hazırlandığı dönemin koşullarına uygulanabilecek çok az hüküm içermesi bakımından Mecelle kapsayıcı ve yenilikçi değildir.

Ağır bir dile sahip olmasına, yenilikçi ve kapsayıcı olmamasına, aile hukukuna ilişkin pek az hüküm içermesine rağmen Mecelle hukuk tarihi için önemli bir eserdir zira İslam hukukunda Medeni Hukuka ilişkin yapılan ilk derlemedir, dağınık haldeki kuralların bir bölümü Batılı bir teknikle düzenlenip tek bir kanun haline getirilmiştir. Böylece uygulama kolaylığı sağlanmıştır. Mecelle, 1926 yılına kadar Türk topraklarında ve Osmanlı Devleti'nden ayrılan Arap ülkelerinde uzun süre uygulanmıştır.

6.SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde çeşitli sebeplerle çöküş sürecinin başlamasının ardından III. Selim'den itibaren padişahlar devlet yapısında, eğitimde, orduda ve özellikle hukuk alanındaki yozlaşmalara son vermek için reformlara girişmiş, bu reform süreci Tanzimat Dönemi ile zirveye ulaşmıştır, Tanzimat Dönemi ile Osmanlı ülkesindeki farklı dinlere mensup kişilere eşit haklar tanıyan, herkese aynı şekilde uygulanabilecek kanunlar oluşturulmaya başlanmış, Batı'dan özellikle Ceza ve Ticaret Kanunları iktibas edilmiştir. Osmanlı toplumunda büyük eksikliği hissedilen Medeni Kanun'un da Batı'dan iktibas edilmesi düşünülse de toplum yapısına uygun düşmeyecekleri düşüncesiyle İslam Hukuku kurallarının derlenmesine karar verilmiştir, bu

⁶ Üçok, *op. cit.*, s. 351.

kuralların derlenmesiyle “Mecelle” oluşturulmuştur. Mecelle, yenilikçi olmayan bir yapıya sahip olsa da Osmanlı Devleti’nin hukuki yapısı için atılmış büyük bir adımdır.

KAYNAKÇA

BARKAN Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğu Teşkilat ve Müesseselerinin Şer’iliği Meselesi” *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 3-4, 1945, İstanbul, ss. 203-224.

BOZKURT, Gülnihâl, *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996.

ORTAYLI, İlber, “Osmanlı Devletinde Laiklik ve Hukukun Romanizasyonu”, *Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, S. 27, 1997, İstanbul, ss. 1201-1208.

ÜÇÖK, Coşkun, *Türk Hukuk Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2015.